

ARTIKKELIT ARTIKLAR

MIKKO TURUNEN

Epäpoliittinen esteetti vai salaosallistuva kriitikko? Lassi Nummen lyriikan yhteiskunnallisuudesta

Artikkelissani tarkastelen kirjailija Lassi Nummen (1928–2012) runojen yhteiskunnallisia teemoja vasten 1960-luvun osallistuvan kirjallisuuden kautta. Tutkin, miten 1960-luvun ajankohtaiset poliittiset liikehdinnät heijastuvat runojen aiheisiin. Lisäksi selvitän keinoja, joilla yhteiskunnallinen kommentointi toteutetaan – ja jopa häivytetään – runojen sisältörakenteessa ja ilmaisussa. Näin artikkeli tuottaa uutta tietoa, sillä Nummen lyriikan yhteiskunnallista kommentointia on sivuttu vain vähän aiemmassa tutkimuksessa. Pikemminkin katsotaan, että ”Nummi etsiytyy vallitsevan yhteiskunnallisuuden sivu ihmiskunnan yhteiseen kokemusvarastoon, kristilliseen ja myyttiseen kuvastoon” (Haapasalo 1986: 81). Kuitenkin Nummen lyriikasta on löydettävissä poliittista allegoriaa yhteiskunnallisen liikehdinnän ilmiöistä. Analysoin runoja kahdesta Nummen kokoelmasta. *Keskipäivä, delta* (tästä eteenpäin KD) on julkaistu vuonna 1967, ja myöhempi *Heti, melkein heti* (tästä eteenpäin HMH, 1980) sisältää sikermän ”Poliittisesta todellisuudesta”, jonka runot on kirjoitettu pääosin kesälä 1975, mutta ne kytkeytyvät myös 1960-luvun tilanteisiin. 1960-luvun kulttuurisia kehyksiä on kuvattu viimeaikaisissa kirjallisuustieteen tutkimuksissa (ks. Ylitalo 2015: 22–34; Komulainen 2009: 11–16, 39–40 ja 67–6; Arminen 2009: 85–102). Äänekkäiden poliittisten performanssien on nähty olleen liiankin hallitsevassa asemassa 1960-luvun kirjallisuuden määrittelyssä. Aiemmassa tutkimuksessa on ollut runsaimmin esillä radikaaleina esiintyneiden kirjailijoiden erottautuminen porvarillisista, kristillisistä ja nationalistisista arvoista (Arminen 2009: 108; Komulainen 2009: 13, 15 ja 67). Maltillisempaa retoriikkaa ja vasemmistolaisuuden ulkopuolella olevaa yhteiskunnallista sanataidetta ei ole vielä laajasti huomioitu, vaikka sellaista on selkeästi tunnistettavissa esimerkiksi juuri Nummen lyriikassa. 1960-luvun yhteiskunnallinen kirjallisuus ei näytä olleen niin yksiäänistä, kuin on yleisesti ajateltu.

Artikkelini suhde yhteiskunnalliseen tai kirjallisuussosiologiseen traditioon on kaksijakoinen: hyödynnän kirjallisuussosiologisen tutkimuksen havaintoja ja analyysyjä, mutta en jaa käsityksiä esimerkiksi valtaan tai

yhteiskuntarakenteisiin liittyvistä taustaoletuksista. Kirjallisuussosiologia on kattokäsite erityyppisille yhteiskunnallisille lähestymistavoille, joissa analyysin painopiste vaihtelee yhteiskuntaa tai kirjallisuutta painottavien tulokulmien mukaan, mutta se on myös erilähtöisten tieteenalojen kohtaamispaikka (suomalaisesta tutkimuksesta ja sen kytköksistä ks. Sevänen 2011: 26–39; Ruohonen 2011: 85–98). Kansainvälinen tutkimus on ollut kiinnostunut sekä historiallisiin käännekohtiin liittyvästä poliittisesta lyriikasta että nykyajan politisoituneiden aiheiden (sukupuoli, luokka, etnisyys) argumentoinnista ja ideologisoimisesta.

Perusoletus kirjallisuussosiologiassa on, että kirjallisuus on sosiaalisesti määrätynyt ja sitä tulkitaan suhteessa yhteiskunnalliseen todellisuuteen tai yhteiskuntateorioiden avulla (Sevänen 2011: 12, 19, 21, 37–38). Taustaoletukset juontuvat marxilaiseen traditioon, joka toisaalta on osin myös 1960-luvun ilmiöiden taustalla: sekä vasemmistolaisuus että sosiologia olivat muotioppeja, joiden kautta käsitteellistettiin yhteiskuntaa ja taidetta (Ylitalo 2015: 23; Arminen 2009: 107). Lähdekriittisesti voi ajatella, että koska aikakausi ja sen tutkimus kumpuavat samantyyppisistä käsitteistyksistä, saattaa muodostua alueita, joissa teorian selitysvoima otetaan annettuna tai se ei riitä erittelemään kaikkia ilmiöitä.

Oma lähtökohtani on tekstianalyttinen: kyseessä on runoissa ilmenevien yhteiskunnallisten viitteiden kontekstualisoiva analyysi, kun aihepiiri, intertekstuaalisuudet tai puhettavat osoittavat kirjallisuudenulkoiseen yhteiskunnallisuuteen. Puhun esimerkiksi ideologiasta synonyymina poliittiselle maailmankuvalle ilman ideologia-termin marxilaista sisältöä (tai sen johdannaisia, ideologiateoriaa ym.). Samantyyppinen tekstilähtöinen analyysi ilmenee esimerkiksi Kauko Komulaisen Lahtelä-tutkimuksesta (2009), kun taas Riikka Ylitalon Saarikoski-väitös (2015) ponnistaa osin vasemmistolaisesta teorialaditiosta (Eagleton, Williams, Adorno, heijastusteoria ym.) ja sen käsitteistöstä.

Aluksi pohdin, missä määrin Nummen lyriikassa ylipäätään on kyse modernismin jälkeisestä runoudesta. Sen jälkeen siirryn artikkelini painopisteeseen eli kirjailijan poliittis-yhteiskunnallisia teemoja sisältävien runojen erittelyyn 1960-luvun aatteellisen liikehdinnän kehityksessä.

Nummen tuotanto suhteessa modernismin jälkeiseen

Kysymystä siitä, missä määrin Nummen lyriikassa on kyse modernismin jälkeisestä runoudesta, voi tarkastella asettelemalla rinnakkain käsitteen ”modernismin jälkeinen” mahdollisia sisältöjä ja Nummen lyriikan piirteitä. Ensin on kuitenkin lyhyesti tarkasteltava, miten Nummi kytkeytyy siihen modernismiin, jonka jälkeistä vaihetta kohta määritellään.

Suomalaisen 1950-luvun modernismista ja siihen liittyvästä periodisoinnista on esitetty vaihtelevia rajauksia (esim. Kantola ja Riikonen 2007: 447; Nummi, Laamanen ja Koriseva 2018: 88–91; Toivanen 2009: 44–51), jotka tekevät aikakauden kirjallisista linjoista erilaisia synteesejä. Toisinaan modernismin hahmottelua on tehty vasten laajempaa kirjallisuusinstituution modernisoitumisprosessia (Turunen 1994: 122–124) ja viime aikoina

yhä enemmän osana länsimaisen kirjallisuuden myöhäisen modernismin vaihetta (Nummi, Laamanen ja Koriseva 2018).

Tavallisimmin modernismin määrittelyyn on päädytty tekstikeskeisen muoto- ja piirretarkastelun perusteella tai modernisteiksi kanonisoitujen kirjailijoiden debytoinnin kautta. Näin Nummikin on sijoitettu osaksi modernismin kaanonin (Laitinen 1981: 524; Polkunen 1967: 572; Hökkä 1999: 68). Modernistien ilmaisuhanteet eivät Nummen lyriikassa useinkaan toteudu (Turunen 2004: 172–174), ja onpa Nummi nähty ”kevytmodernistinakin” (Koskelainen 2014: 41). Nummen varhaistuotannon sijoittumista modernismin läpimurtoon on tarkasteltu Nummen 75-vuotisjuhlakirjan *Suomalaisen modernin lyriikan synty* (toim. Pekonen 2005) artikkeleissa. Miten määritellään modernismin jälkeinen ja kuinka Nummen lyriikka suhtautuu siihen?

Ensiksi modernismin jälkeinen voidaan ymmärtää ajallisena rajauksena, joka käsittää 1950-luvun suomenkielistä modernismia (1947–1960) seuraavan kirjallisen ajanjakson. Tyylikausien lokerointi vuosikymmenten mukaan on saanut kritiikkiä (Niemi 1999: 158; Laitinen 1981: 587), sillä kirjailijat yleensä jatkavat omia poeettisia ohjelmiaan muuttuneessa kirjallisessa kentässä. Julkaisemiseen keskittyvä mekaaninen ajallinen paikantaminen sijoittaa Nummen kiistatta modernismin jälkeiseen, sillä valtaosa hänen runotuotannostaan ilmestyi 1950-luvun modernismina pidetyn ajanjakson jälkeen. Tämä ei kuitenkaan kerro lyriikan sisältöjen tai muotokielen suhteesta modernin jälkeisenä pidettyyn runouteen.

Toiseksi käsite modernismin jälkeinen on esteettinen kategoria, taiteen postmodernismi, joka muotoutuu jälkiteollisen ajan kirjalliseksi kerrostumaksi tai tilaksi (Vartiainen 2013: 21–22). Nummen lyriikassa kyllä esiintyy pohdintoja tietoisuuden muodostumisesta, metalyriikkaa ja muita postmodernismiin liitettyjä keinoja. Havaittavissa ei erityisemmin ole esimerkiksi postmoderniteetin kokemuksen heijastumaa tai kokeellisen runon muotokeinoja, eikä Nummen tuotantoa ole yleisesittelyissä tai erillistutkimuksissa katsottu postmodernistiseksi.

Kolmanneksi voidaan ajatella, että modernismin jälkeinen ilmenee aiheiden ja niiden välittämien arvojen siirtymänä suhteessa aiempaan. Tällöin olisi määriteltävissä aikakehys sekä modernismin valtaviiran päättymiselle että jonkin seuraavan vaiheen alkamiselle esimerkiksi jäsentämällä painopisteiden uudelleenkohdentumista. Tyylikausi- tai periodivaihdoksille tyypillinen aiempiin konventioihin kohdistunut modernistinen protesti on tunnistettavissa 1950-luvun modernismissa. Vastaava murrosyrkimys kohdistuu 1960-luvulla runon yhteiskunnalliseen suhteeseen ja aiemman arvomaailman kyseenalaistamiseen.

Nummen *Kuusimittaa* (1963) kokoelmaa edeltävät vuodelta 1960-luvun yhteiskunnallisen kirjallisuuden alkuna pidetyt Pentti Saarikosken *Mitä tapahtuu todella?* (Polkunen 1967: 601; Laitinen 1981: 570) ja Turun runoseminaari (Tuominen 1991: 91, 95 ja 277; Arminen 2009: 113). Periaatteessa *Kuusimitan* runot voisivat sisältää esimerkiksi heijasteita juuri ilmestyneistä ja keskustelua synnyttäneistä vuotta 1918 kuvaavista teoksista (esim. Linnan *Täällä Pohjantähden alla* toinen osa, Meren *Vuoden 1918 tapahtumat ja Haavikon Yksityisiä asioita*) tai oras-

tavasta yhteiskunnallisuudesta – tällaisista ei ole viitteitä. Vasta seuraava kokoelma *Keskipäivä, delta* (1967) kommentoi sanataiteeseen kohdistuvaa poliittisen osallistumisen vaatimusta.

Neljänneksi modernismin jälkeisen voi määrittää kirjallisuuskeskustelun valtavirtaisten äänien kautta. 1960-luvulla kirjallisuuskeskustelun painopiste siirtyi taideteoksen esteettis-poeettisista ratkaisuksista sanataiteen poliittiseen vaikuttavuuteen. 1950-luvulla arvossa pidetyt perinteet kyseenalaistettiin, ja vastustajiksi löydettiin konservatismi, porvarillisuus ja kapitalistinen järjestelmä – näitä edusti *Uusi Suomi* -lehti, johon Nummi kirjoitti. Yhteiskunnallinen tiedostaminen täytti kansallisten aatteiden väistymisen synnyttämää tilaa ja toimi osin kapinana aiempien vuosikymmenten henkistä perintöä ja aatemaailmaa vastaan. 1950-luvun luonto- ja keskeislyriikoiden rinnalle tulivat 1960-luvun puoliväliin mennessä vasemmistolaisesti yhteiskuntaorientoituneet runoilijat kuten Matti Rossi ja Aulikki Oksanen (Peltonen 2003: 378–379 ja 381). Myös runolle haluttiin osoittaa välineellinen tehtävä yhteiskunnallisen keskustelun instrumenttina, ja osallistumisen vaatimus kohdistettiin sisältöön ja kirjailijan rooliin (Niemi 1999, 171, 175–176). Kirjailijoiden innostuminen aatteen edistäjiksi saa Nummen runoissa huvittunutta huomiota, kuten myöhemmin osoitan.

Muun yhteiskunnallisen liikehdinnän tavoin kirjallisuudessakin näkyi siirtymä alkuvaiheen yksilöradikalismista järjestäytyneeseen liikeradikalismiin (Tuominen 1991: 96; Suominen 1997: 22). Kirjailijoiden itsenäisestä epäkohtiin vaikuttamisesta tapahtui vähittäinen liukuminen avoimeen puoluepolitiikkaan (Immonen 1997: 196; Laitinen 1981: 572–573). Aina ei selkeää eroa piirtynyt opiskelijaliikkeen, vasemmistoradikalismien, rauhanliikkeen, kolmasmaailmalaisuuden (Tricont) tai muiden erillisiksi julistautuvien suuntausten välille (ks. Miettunen 2009: 19–21; radikalisoitumisen syistä ja malleista ks. Suominen 1997: 19–22). Yleisen yhteiskunnallisen keskustelun sijaan lopulta kapeasti määrittyvä osallistuminen tarkoitti poliittisen vasemmiston kamppailun ja tavoitteiden tukemista. Osallistumisen paine ilmeni siten, että kulttuuria ja kirjallisuutta pyrittiin ohjelmoimaan ja politisoimaan (Niemi 1999: 161). Lopputuloksena syntynyt katsomuksellinen absolutisointi määritteli oikeaoppisuuden keinot ja sisällöt, joiden vastakuvaksi asettuu osallistumattomuuttaan korostava Nummen runojen puhuja.

Risto Turusen (2007: 28) mukaan Nummi sitoutui autonomisesteettiseen kirjallisuuskäsitykseen, joka korostaa kontemplatiivista ulottuvuutta taiteen tekemisessä. Poliittinen kantaaottavuus ei siten ollut tuotannon keskiössä vaan pikemminkin marginaalisina fragmentteina eri kokoelmissa. Kuitenkin osallistumista ja kannanottoa on kiistatta havaittavissa, vaikka niiden ilmaisutavat ja arvokoordinaatisto poikkeavat poliittisia vaatimuksia asettavan keskustelun odotushorisontista. Edellisten rajankäyntien pohjalta voidaan Nummen lyriikassa tunnistaa modernismin jälkeiseksi piirteeksi nimenomaan 1960-luvun yhteiskunnallisen liikehdinnän kommentointi ja siihen kytkeytyvä poliittinen allegoria.

Häivytetyt viitteet Vietnamin sotaan ja Prahan kevääseen

Nummen lyriikassa on referentiaalisuudeltaan yksiselitteisiä mutta käsittelytavaltaan ja ilmaisultaan aihetta häivyttäviä kommentointeja ajan-kohtaisiin maailman tapahtumiin, joista muodostettiin jyrkkiä ja äänekkäitä ulostuloja. Globaalit ongelmat, kuten Biafran nälänhätä tai kapitalismin aiheuttamat ympäristöuhat, esiintyivät suomalaisillakin kirjailijoilla (ks. Arminen 2009: 110–111). Aikalaiskeskustelu on tunnistettavissa lähinnä viitteellisesti Nummen runoissa. Kannanoton sijaan kyseessä on pikemminkin hakeutuminen poliittisten asemoitumisten ulkopuolelle: runojen puhuja jäsentää paikkaansa suhteessa keskusteluun, mutta ei keskustelussa esiintyneisiin kantoihin.

Nuoret radikaalit ja yleisvasemmistolaisesti orientoituneet vastustivat Vietnamin sotaa ja kannattivat rauhanliikettä. Kokoelma *Keskipäivä, delta* ilmestyi kaksi vuotta Suomessa 1965 alkaneiden Vietnammielenosoitusten jälkeen, jotka saivat pienimuotoisuudestaan huolimatta runsaasti huomiota (Miettunen 2009: 57 ja 64–65; Tuominen 1991: 151). Vietnamin sotaa käsittelevää poliittista lyriikkaa oli myös ehtinyt ilmestyä esimerkiksi Matti Rossin kokoelmassa *Näytelmän henkilöt* (1965). Claes Anderssonin kokoelmassa *Samhället vi dör i* (1967) viitataan myös palavien riisipeltojen kautta Vietnamiin, mutta näkemys osallistuvan runoilijan vaikutusmahdollisuuksista on pessimistinen (ks. Ylitalo 2015: 84).

Vietnamin sodan vastustaminen levisi laululyriikkaan ja pamfletteihin, ja siitä tuli kirjailija Christer Kihlmanin mukaan tiedostavien taiteilijoiden pakollinen maneer (Westö ja Kihlman 2000: 171). Tässä mielessä velvollisuusrepliikin parodiana voisi nähdä Nummen lyyrisen minän lausahduksen ”Riittää metafysiikka. Konkreettiset toimet odottavat: olisi lopetettava Vietnamin sota” (KD: 45). Parodisuus paljastuu siitä, että runossa yhteiskunnallisen pohdinnan ja kaukaisen Vietnamin tilanteen ohi merkittävämmäksi nousee idyllinen onkiretki oman pojan kanssa. Kuitenkin mielen taustalla olemassaolostaan vihjaava reaalityodellisuus heijastuu ympärillä nähtävän miljöön tulkintoihin.

Viitteenomaisuus toteutuu kahdella tavalla. Toisaalta eurooppalainen jokimaisema assosioituu viidakoksi ja täyttyy sodan mielikuvilla, toisaalta taas lyyrinen minä reflektoi omaa suhtautumistaan sekä vasten itse tapahtumaa että suhteessa siitä käytävään keskusteluun. Valinnat puhumisen tavoissa ilmenevät monitasoisesti seuraavasta sitaatista:

En halua mainita nimiä. Liian usein nimet ovat vain kertosaie,
 töyhtö runoilijan hatussa,
 vereen kastettu.
 En halua puhua enkä vaieta
 tästä asiasta,
 on puhumisen ja vaikenemisen kuoro,
 molempien vahvuus on täysilukuinen.
 En liioin yritä ostaa itseäni vapaaksi uhraamalla sanojen ropoja
 etäiselle kärsimykselle.
 (KD: 41.)

Kai Laitinen (1981: 525) näkee runossa ”kitkeriä, syyllisydentuntoisia yleispoliittisia mietteitä”. Laitisen tulkintaan väljästä yleispoliittisuudesta on helppo yhtyä, sillä ajankohtaiset tapahtumat ovat läsnä, joskin ne on etäännytetty viitteenomaisiksi. Sen sijaan Laitisen mainitsemaa kitkeryyttä tai syyllisydentuntoa vahvemmin runoista välittyy sivustaseuraamisen tuntu.

Sitaatissa korostuu haluttomuus osallistua tai olla osallistumatta mutta myös kritiikki sellaista runoutta kohtaan, jossa ilmenee tarkoitushakuista osoittelua, moraalista poseeraamista ja päivänpoliittisilla teemoilla ratsastamista. Näihin viittaavat ilmaukset vereen kastetusta töyhdestä runoilijan hatussa (eli toistuvasti sodan julmuuksista puhumisella saatu meriitti) ja sanojen ropojen uhraaminen kaukaiselle kärsimykselle. Viittaukset tekevät runon puhetilanteesta poliittisen, vaikka eksplisiittisiä kannanottoja ei olisikaan läsnä. Runon lausuma ”En halua mainita nimiä” haastaa Arvo Salon Turun runoseminaarissa esittämän vaatimuksen, jonka mukaan runojen tuli käyttää erisnimiä ja kertoa ajankohtaisista asioista niiden oikeilla nimillä (ks. Niemi 1999: 176).

Asettuminen sivuun aikakauden aatteellisista virtauksista synnytti kritiikkiä vasemmalle suuntautuneessa lehdistössä. Esimerkiksi Satu Marttilan (1968) arvostelussa Suomen Sosialidemokraatissa ihmetellään, ettei Nummi ”osallistu”, ikään kuin osallistumatta kirjoittaminen vaatisi selitystä. Lyyrisen minän reflektointi ilmeisesti näyttäytyi häilymisenä kannanoton rajoilla, haluttomuutena tai kyvyttömyytenä valita puolta asiassa, jonka tulisi piirtyä selkeän mustavalkoisena. Kritiikin taustalla on kirjallisen kentän radikalisoitumisen ja politisoitumisen tendenssi: aikakauden reseptioaineiston perusteella osallistumisen pakonomaisuuden ja näennäisyyden kritisointi tulkittiin poroporvarillisen elämänasenteen puolustamiseksi (Toivanen 2009: 303). Osallistumiselle oletettiin hyväksytyt tavat ja sisällöt.

Keskipäivä, delta ilmestyi Vietnam-aiheen kannalta tulenarkana hetkenä marraskuussa vain joitakin viikkoja sen jälkeen, kun Nummen työnantaja *Uusi Suomi* kieltäytyi julkaisemasta Georg Henrik von Wrightin poleemista artikkelia ”Sota Vietnamia vastaan” (Suominen 1997: 172 ja 425). Vaikka teos on laadittu ennen tätä, runojen haluttomuutta osallistua on epäilemättä luettu vasten *Uuden Suomen* julkaisupolitiikkaa, mikä on asemoinut Nummea mielipiderintamalla.

Nummen runoissa poliittisista jakolinjoista ja polttavista ajankoh-
taisista teemoista ollaan tietoisia, mutta yhtä tietoisesti valitaan etualalle jotain muuta. Tämä itse asiassa on vahva kannanotto, mutta se kumpuaa esteettisestä ja poeettisesta ohjelmasta, ei ryhmittymisestä ulkokirjallisen aatteen alle. Samanlainen muiden asioiden etualaistaminen toteutuu esimerkiksi Saarikosken *Mitä tapahtuu todella* -teoksen runossa ”Minä tein runoa”, jossa ajankohtaiset poliittiset kriisit limittyvät puistokävelyn havaintoihin. Riikka Ylitalon (2015: 79) mukaan Saarikosken runon puhuja on sidoksissa oman elämänsä arkisiin tapahtumiin mutta pyrkii kommentoimaan aktiivisesti yhteiskuntaa. Nummen runossa taas ollaan tietoisia poliittisesta todellisuudesta, mutta tahdotaan keskittyä läsnäolevaan hetkeen ja sen impressioihin. Lyyrisen minän reflektio suhteuttaa ja monipuolistaa asennoitumista Vietnamin sotaan – se tarjoaa mahdol-

lisuuden pohdintaan julistusten sijaan mutta ei ehdota ideologiaa vaan puntaroi keskustelun eri aspekteja.

Keskipäivä, delta (1967) ei ehtinyt kommentoimaan Prahan kevättä ja sitä seuranneita tapahtumia vuonna 1968. Sen sijaan kokoelman *Heti, melkein heti* (1980) runoista osa on kirjoitettu osallistuvan kirjallisuuden kaudella, vaikka ne onkin julkaistu myöhemmin. Kokoelmassa on osasto ”Poliittisesta todellisuudesta”, jonka yksi runo osoittaa Tšekkoslovakian tapahtumiin. Viittaus paljastuu omistuksesta Pavel Kohoutille.

AMMATTIMIES
Pavel Kohoutille

Oi miten ihana aamu! Lintujen laulu
saa minut kyyneliin.
Ja niiden poikaset aukovat suutaan somasti
kuin se eilinen asiakkaani,
jonka kohdalla, vastoin tavallisuutta, jouduimme odottamaan
lähes puolitoista minuuttia.
Nuo höllälihaiset ovat niin arvaamattomia.
Vastedes, hiukan enemmän pudotuskorkeutta, luulisin.
Tai painoa jalkoihin lisää.
(HMH: 21.)

Omistuksen kaltainen kynnysteksti rakentaa erityisen kytköksen runon kirjoittamisen ja teoksenulkoisen todellisuuden välille. Vaikka runon puhuja replikoi fiktion maailmassa, kirjailijan tekemä omistus antaa tulkintakehyksen runon ja viitetapahtumien yhdistämiseen. Tšekkoslovakialainen kirjailija Pavel Kohout oli Prahan kevään näkyviä hahmoja, joka sittemmin karkotettiin maasta. Runossa linnunlaulusta herkiminen ja tunteeton hirttoepisodin muistelu muodostavat samankaltaisen vastakohtan kuin puheet ”ihmiskasvoisesta sosialismista” ja sitä seurannut sotilaallinen kuriinpakottaminen. Vastaavasti samastava havainto linnunpoikasten ruokapyyynnön ja kuolevan suun haukkomisen välillä sivuuttaa asetelman banaalisuuden ja osoittaa kyvyttömyyden inhimillisesti asettua teloitettavan asemaan – ammattimiehen ajatus on teloitusprosessin sujuvoittamisessa. Hirttämisaie viittaa Kohoutin mustaa huumoria sisältävään romaaniin *Hirttäjätär* (1978). Runon satiiri, sarkasmi ja ironia avautuvat tunnistamisen kautta: otsikon ja omistuksen sekä runon tapahtumien jännitteinen suhde edellyttää vihjeiden kytkemistä historiaan ja edelleen runon ristiriitaisten asetelmien tunnistamista 1960-luvun kotimaisessa liikehdinnässä.

Nummen kannanotto on sekä hienovireisempi että ilmestymiseltään myöhäisempi kuin vaikkapa välittömästi tapahtumiin reagoinut Eeva-Liisa Mannerin *Jos suru savuasi* (1968) tai Matti Rossin *Käännekohta: Merkintöjä erään kriisin ajoilta* (1968). Tšekkoslovakian miehitys ravisteli sekä neuvostoihannointia että rauhanliikkeen periaatteita – esimerkiksi vielä edellisvuonna kirjailijat Kalevi Seilonen ja Markku Lahtela polttivat sotilaspassin Sadankomitean mielenosoituksessa (Tuominen 1991: 193). Nummen ajan ja etäisyyden päästä kommentoiva runo valitsee kirjallisen ja vertauskuvallisen tulokulman välittömän poliittisen aktin sijaan. Silti runo sisältää vahvaa yhteiskunnallista sarkasmia ja kenties myös itseironiaa valittua etäisyyden päästä tapahtuvaa kirjoitustapaa kohtaan – jälkikäteen on helppo viisastella hetkellisille kiihkoileville ylilyönneille.

Itsemäärittelyä ja ilmaisukeinojen kontrollia

1960-luvun lopulla Nummi lähti mukaan kirjallisuuspolitiikkaan, jossa hänen rooliaan pidettiin konservatiivisena (Tarkka 2000: 131). Nummi toimi Suomen Kirjailijaliiton puheenjohtajana vuosina 1969–1972. Sekä puheenjohtajanvaalia että kirjailijaliiton toimintaa leimasi politisoituminen, jonka Nummi koki vieraaksi ja vaikeaksi hyväksyä (Salokannel 1993: 95–96). *Aamulehden* 60-vuotishaastattelussa (Seppälä 1988) Nummi muistelee poliittisesti myrskyisää kautta ja määrittää sanataiteilijan roolin irti aatteellisesta liikehdinnästä: ”Runoilija on runoilija monella sellaisella tavalla, jolla ei ole ainakaan suoranaisesti mitään tekemistä yhteiskunnan kanssa.” Kuitenkin syntymäpäivähaastattelu on raflaavasti otsikoitu ”Varaus potentiaalisena kapinallisena” – kapinallisuus saattoikin olla juuri sivuun asettumista. Nummi on myös määritellyt itsensä poliittisten äänten väli-maastoon ”miedoksi liberoksi” (Toivanen 2008: 10).

Tällaisen asemoitumisen vastakohtana voi pitää vaikkapa Pentti Saarikosken avointa tunnustuksellisuutta, joka on ilmeisen vakavamielistä tai ainakin rehellisyyden vaikutelmaa korostavaa (ks. Ylitalo 2015: 51 ja 53). Turun runoseminaarin puheenvuoroissa esitettiin, että runon tuli irtautua esteettisistä lähtökohdista ”runoudesta” kohti käytännöllisiä yhteiskunnallisia funktioita (Arminen 2009: 113). Taustalla oli ajatus, että yhteiskunnallisen tilanteen ymmärtäminen motivoi poliittisen runouden ja kirjailijasta tulee yhteiskunnallinen suunnannäyttäjä, vallan kyseenalaistaja ja ideologiseen järjestelmään sitoutunut poliittinen osallistuja (Ylitalo 2015: 74–77; Turunen 1999, 191). Näin sanataide oli yhteiskunnallista toimintaa, ja kaukokirjallisuudelle ominaiset keinot valjastettiin poliittisten päämäärien palvelukseen, jolloin esteettinen arvo marginalisoitiin ajankohtaisen kantaaottavuuden ehdoille (Arminen 2009: 108 ja 111). Nummen valinta olla osallistumatta tai sitoutumatta on sekin kannanottoa mutta vailla kuuluvaa julistusta.

Nummi ei ole näkemyksineen yksin, sillä modernisteista esimerkiksi Pekka Lounela ja Paavo Haavikko kokivat olevansa vahvojen ideologioiden välitilassa, ja osallistumisen pakon ahdistavuutta ovat kuvanneet sekä Solveig von Schoultz, Martti Joenpolvi että Mirkka Rekola (Miettunen 2009: 31, 104 ja 114). Esimerkiksi Helena Anhava (2006: 137, 197–199 ja 205–214) muistelee poliittisesti sitoutumattomiin ja osallistumattomiin kohdistettua painostusta, luokkakantaisuuden vaatimusta ja leimaavia kontrollivaatimuksia, jotka rajoittivat kirjailijoiden toiminta- ja ilmaisumahdollisuuksia. Vastaavasti Bo Carpelan (1980: 242) linjaa, ettei ”elävä runo kulje ideologian talutusnuorassa”, vaan politisoitunut abstraktikieli ja ”omavanhurskaus” johtavat runokielen sortavan järjestyksen kouriin. Tässä mielessä Nummen pohtima yhteiskunnasta etäännyvä runoilijan rooli ilmentää reittivalintaa väkinäisestä poliittisuudesta kohti sanataiteen mahdollisuuksia.

Poliittiseen runousoppiin tai estetisoituun politiikkaan (ks. Ylitalo 2015: 37–40 ja 187) eivät siis kuulu vain poliittiset tunnustukset, ideologinen sanasto (käsitteet ja retoriikka) ja yhteiskunnalliset aiheet, vaan myös politisoituneiden asennoitumistapojen parodiointi tai niistä irtautuminen.

Uusien yhteiskunnallisten näkökulmien tuottamiseen ja argumentointiin soveltuvat myös poliittisen retoriikan ja tiedostavien teemojen ulkopuoliset keinot. Ehdottomuutta vaatineet keskustelijat eivät ehkä erottaneet tällaista hienovireisyyttä, vaikka kannanottoja ja niiden asemoitumista valvottiin muuten pikkutarkasti.

Osallistumaton tai epäyhteiskunnallisena pidetty modernistinen kirjallisuus muotoutui sekin dialogissa yhteiskunnallisen tietoisuuden kanssa (Arminen 2009: 104; Immonen 1997: 202–203). Maltillisen retoriikan kirjailijoiden teksteissä yhteiskunnallisuus on läsnä usein moniäänisempänä ja vivahteikkaampana kuin ideologian ja puhettavan määrämuotoihin rajautuvassa yksituumaisessa julistuksessa. Tosiasiallisesti 1960-luvulla kirjallisuuskäsitykset moninaistuivat, mutta ääneen pääsi kuuluvimmin sukupolviero ja poliittisia jännitteitä korostanut joukko, joka näki yhteiskunnallisuuden taiteen tehtävänä (Arminen 2009: 98, 100 ja 103). Hakeutuminen vastakkainasetteluihin motivoi ideologioiden ohjaamat todellisuuskokemukset ja niistä johdetut tulkinnat etualalle sanataiteessa.

Katja-Maria Miettunen (2009: 29–30 ja 34) on väitöskirjassaan tutkinut muistelijoiden rakentamaa 1960-lukua ja osoittanut, että aikalaisten nykyiset käsitykset 1960-luvun ”oikeista” ja ”vääristä” tulkinnoista sekä siitä, kenellä on ”oikeus” muistella 1960-lukua, ovat edelleen voimakkaita. Esimerkiksi kirjailija Pekka Kejonen (1997: 47–49, 131–132 ja 167–168) katsoo sekä historiantutkijoiden että kirjallisuustieteilijöiden epäonnistuneen yrityksissään ymmärtää 1960-lukua. Ideologisia pamfletteja laatineet Anton Monti ja Pontus Purokuru pyrkivät muovaamaan kokonaiselityksen 1960-luvun linjoista tietokirjassaan *1968. Vallankumouksen vuosi* (2018). Viime aikoina julkaistut merkkipäivähaastattelut osoittavat myös aikalaisten tarpeen määrittellä rooliaan sopivaksi katsomallaan tavalla. Joidenkin toimijoiden aikalaistekstien agitaation ja väkivaltaretoriikan sekä myöhempien pehmentävien tulkintojen (”olimme vain taiteilijoita”) väliset ristiriidat herättävät huomiota (Suominen 1997: 18, 34, 170 ja 248; Anhava 2006: 205). Nummen haastattelu-replikit on ymmärrettävä tässä kehityksessä osana edelleen jatkuvaa 1960-lukua määrittävää keskustelua. Samoin kokoelman *Heti, melkein heti* ”kriittiset kommentit ohittumassa olevaan poliittisen kiihkoilun kauteen” (Tarkka 2000: 131) ovat linjautuneet aikalaisreaktioita myöhemmän kokonaiskuvan pohjalta. Tosin Nummen tekstien kohdalla tarvetta ehdottomuuden selittelyyn ei ole. Pikemminkin hänen 1960-luvun runonsa näyttävät tunnistavan yhteiskunnallisen teoretisoinnin ylilyönnit.

Esimerkiksi Nummen *Keskipäivä, delta* -teoksessa (KD: 14) on parodia Karl Marxin yhteiskuntarakenteen soveltamisesta, jossa kierrätetään marxilaista käsitteistöä parodisesti (analyysistä ks. Turunen 2010: 319–320). Osoittimia ovat mm. isojen alkukirjaimien käyttö yleisnimien yhteydessä, mikä sitoo ne osaksi ideologista sanastoa. Aikalaiset käyttivät retoriikassaan isoa alkukirjainta puhuessaan esimerkiksi Liikkeestä, Systemistä tai Järjestelmästä, joista näin saattoi puhua tietyn määräsillä (vrt. Suominen 1997: 23–24 ja 29). Katkelmassa on myös läsnä parodinen pohdinta siitä, näkykö yhteiskuntarakenne kirjailijan tuotan-

nossa, mikä viittaa marxilaiseen kirjallisuuskäsitykseen. Sinällään leikki ja ironia olivat tyypillisiä 1960-luvun osallistuvien runojen keinoja (Laitinen 1981: 572), ja ne sopivat myös osallistumisen ja oikeaoppisuuden piikittelyyn.

Oikeaoppisuuden hybrisi

1960-luvun lopulla Nummi otti PEN-järjestön johtokunnasta käsin aktiivisesti kantaa vangittujen kirjailijoiden tilanteeseen ja sananvapauden kysymyksiin. Kirjailijoiden puolustaminen reaalityodellisuudessa ei estä kritisoimasta sanataiteessa joidenkin toisten kirjailijoiden yhteiskunnallista idealismia ja ideologisista utopioista sokaistumista. Sikermä ”Poliittisesta todellisuudesta” sisältää kaksikin ”Kirjailijat”-nimistä runoa, joista toinen on samalla tavalla viitteenomainen – mutta suoraan kritisoiva – kuin muukin Nummen yhteiskunnallisuus. Usein Nummen poliittisesti kommentoivat runot sisältävät etäännytyksiksi tai väistöiksi muotoiltuja signaaleja (vrt. edellä ”en halua mainita nimiä”), jotka ennakoivat ja paljastavat poliittisesti motivoituneita teemoja. Ilmiö on nähtävissä ”Kirjailijat”-runossakin.

Kirjailijat (1)

Suhisemistaan suhisevat
niiden puiden alla, joita en kiusallakaan nimeä.

Oi miten kaunista maailmaa he rakentavat.
Ei luonnevikaa, ei valuvikaa, ei painovirheitä. Me vain.
(HMH: 15.)

Otsikon motivoitumiseksi on luontevaa ajatella, että sekä he-pronimi että puut viittaavat kirjailijoihin. Suhina puiden alla rinnastuu kenties julistukseen aatteen nimissä. Runon puhujan päätös olla osoittelematta vertauskuvan tarkoitteeseen (”joita en kiusallakaan nimeä”) viittaa haluttomuuteen osallistua mutta myös siihen, että puhuja tietää varsin tarkkaan, mitä ja miksi hän jättää sanomatta. Jälkimmäinen säepari ironisoi ihastelullaan oikeassa olemisen ja ideologisen uudistamisen intoa. Sama hybrisi esiintyy jälkimmäisessä ”Kirjailijat”-runossa: ”Maailman omatunto – me, me.” (HMH: 23). Ilmoittautuminen maailman omaksitunnoksi viittaa poliittisen retoriikan keinoon, jossa moraalinen arviointipositio omitaan oman viiteryhmän käyttöön. Lisäksi me-muodolla puhuminen kollektiivin äänenä oli tyypillistä maailmaa muuttamaan pyrkivälle ja yhteisrintamaa muodostavalle retoriikalle, kuten ilmenee Arvo Salon *Lapualaisoopperan* (1966) joukkoreplieikeissä.

Muullakin Nummen tuotannossa ironisoidaan kirjailijoiden korottautumista älymystöön sekä viisastelevaa ”intellektuaalista velvollisuutta”, jonka innoittamana oma toiminta ja arvopohja idealisoidaan. Pertti Karkaman (1997: 219, 223 ja 227) mukaan intellektuaalinen toiminta kumpuaa ajankohdan kysymyksistä sekä havainnoista, että perinteiset tavat jäsentää yhteiskunnallinen todellisuus ovat menettäneet merkityksensä. 1960-luvun poliittinen innostuminen sai ajankohtaisten kysymysten ohella pontta siitä, että tuolloin oli suosittua määrittää ja kokea itsensä

intellektuelliksi, kunhan yhteiskunnallinen osallistuminen ja oikeanlainen tietoisuus tuli kyllin selvästi näkyviin (Immonen 1997: 196, 210). Näin syntyy tarve rakentaa kannanotot siten, että ne motivoituvat suhteessa oikeana pidettyyn valta- tai vastaideologiaan sekä alkavat muodostaa omalakisista tulkintaansa todellisuudesta. Tähän viittaa edellä siteeratun runon puhe kauniin – ideologisesti puhdasoppisen – maailman rakentamisesta.

Maailmanrakentamisen prosessiin kytkeytyy runon kriittinen kärki: omassa todellisuudessaan tai viiteryhmässään (”Me vain”) utopiaa rakentavat kirjailijat eivät näe itsessään, luomuksessaan tai sen artikuloinnissa fundamentaaleja ongelmia. Kuitenkin negatiolla kiistetyt luonnevika, valu-vika ja painovirhe ovat tyyppillisesti ihmisen tai tuotteen synnynnäisiä tai valmistusperäisiä heikkouksia: lähtöarvojen ja prosessien viallisuus peittyi ideologiseen suhinaan.

Usein Nummen lyriikassa poliittinen piikki on osoitettu sortojärjestelmien myötäjuoksijoille. Esimerkiksi ”Ilmiantaja”-runon (HMH: 18) käärmemäinen myrkyniskijä yhdistyy helposti Matti Rossin tekemään Dénes Kiss -ilmiantoon 1975 (ks. Suominen 1997: 247). Yleensä vertauskuvallisena käytetty selkäänpuukotus saa konkreettisen kuvauksen vieraanvaraisuuden pettämisessä: ”sydämensä, jos on. Jos on / tikarin. Kylkiluiden väliin, takaa” (HMH: 19). Ylipäätään osasto ”Poliittisesta todellisuudesta” välittää runojen toimijoista opportunistisen, petollisen ja sisäisessä heikkoudessaan häikäilemättömän kuvan – sellaisena esitetty ideologinen liikehdintä on tuomio, vaikka ilmaisu etäännyttää kohteensa vihjeiden ja vastaavuuksien taakse. Tällöin myös kritiikin kohteet jäävät tulkittaviksi ja historiallisesta kontekstista pääteltäviksi.

Otsikko ”Poliittisesta todellisuudesta” synnyttää alluusion marxilaiseen heijastusteoreettiseen ajatteluun, jossa kirjallisuus määräytyy yhteiskunnasta käsin ja sisältää representaatioita poliittisesta todellisuudesta (ks. Sevänen 2011: 23–24). Nummen runoissa sitä heijastellaan vastoin ajan valtavirtaisia julistuksia, jolloin runosta tulee ”väärän tietoisuuden” ilkkurinen vastapeili – ei siis niinkään tulkinta poliittisesta todellisuudesta vaan kritiikki yhteiskunnallisten keskustelijoiden sosiaalisesta todellisuudesta.

Vastaava epäsuora osoittaminen ilmenee runossa ”Veljet keskenään”:

”Alle Menschen werden Brüder!”
Runoilijoiden toiveet ovat joskus niin monimielisiä.
–Veljeni Abel,
lähtisimmekö hieman kedolle kävelemään
ja keskustelemaan savu-uhrien tulkinnasta?
(HMH: 16.)

Runon aloittava saksankielinen sitaatti on Friedrich Schillerin ”Oodi ilolle” -runosta (1785). Runon jälkimmäinen osa puolestaan on dramatisoitu Kainin repliikki *Vanhasta Testamentista* (1. Moos 4:8), mikä paljastuu yksiselitteisesti Abel-erisnimestä sekä viittauksesta ketoon ja savu-uhreihin. Runossa veljeyden vakuuttamisen jälkeen siirrytään veljenmurhaan, ja väliin jäävä pohdinta runoilijoiden monimielisyydestä alleviivaa intertekstuaalisuuksien kytköksestä syntyvää petollista julkilausutun ja tarkoitetun ristiriitaa. Veljeyden vakuuttelu ja taustalla oleva suunniteltu väkivalta

synnyttää myös allusion vallankumousromantisointiin. Oman joukon yhtenäisyyden korostaminen ja samalla vastustajan syrjäyttäminen tarvittaessa voimakkein ei ollut vierasta radikaaleimmalle 1960–70-luvun retoriikalle. Keskinäisen veljeyden taustatekstiksi voisi silloin asettua myös Eugène Pottierin ”Kansainvälisen” (1871) suomennoksessa oleva muotoilu ”niin huomispäivänä kansat / on veljet keskenään”, joka oli aikalaisille tuttu vasemmistolaisen laululiikkeen ohjelmistosta. Osaston nimi ”Poliittisesta todellisuudesta” ohjaa kontekstoimaan sitaatteja uudella tavalla, ja runon erilähtöisten osien ristiriitaa synnyttävä kytkeminen korostaa näkyviin eron sanotun (veljeys) ja tavoitellun (petos) välillä. Tässä monimielisessä kehyksessä runoilijoiden toiveita – tai laajemmin poliittista ”edistyksellisyyttä” – on vaikea merkityksellistää myönteisiksi, etenkin jos ihmisten välinen veljeys palautuu oman edun tavoitteluun ja vanha-testamentilliseen kateudesta motivoituvaan tappoon.

Porvarin itseironinen rooli

Ideologisen kritiikin kärki alkoi 1960-luvulla kohdistua yleistävästi porvarilliseen keskiluokkaan, jonka elämäntavan kritisoiminen ylitti perinteisen vasemmisto–oikeisto-vastakkainasettelun rajat (Komulainen 2009: 74–75). 1960-luvun kirjailijaintellektuelleista kirjoittanut Pertti Karkama (1997: 226) arvioi, että jotkut kirjailijat pyrkivät tuotannossaan ärsyttämään pikkuporvarillisesti eläviä, mutta tässä menetelmässä he toimivat edelleen porvarillisuuden määrittämässä kehyksessä. Porvarilliseksi koetun elämäntavan arvostelulla oli puoluepoliittinen ulottuvuutensa, ja porvarin stigmaa tarjottiin ajan keskusteluissa herkästi. 1960-luvun (vasemmisto) älymystö pyrki tuottamaan ne ajatusmuodot, joiden avulla ihmiset määrittelevät suhteensa mm. maailmaan, kulttuuriin ja yhteiskuntaan (Immonen 1997: 198). Aikakauden ajattelussa tapahtunut proletaarinen käänne (ks. Suominen 1997: 17) korosti erontekoa edistyksellisen työväenluokan tai vasemmiston ja taantumusta edustavan konservatiivisen porvariston välillä. Nummen nähtiin asemoituvan porvarilliseksi, mihin osaltaan vaikutti työskentely *Uuden Suomen* kulttuuritoimituksessa. Aiemmin mainitussa *Aamulehden* 60-vuotishaastattelussa Nummi arvelee olleensa ”se paha porvari”. Porvarillisuudella saattoi vastavuoroisesti ärsyttää siitä irtisanoutuneita.

Porvarin itseironinen karikatyyri esiintyy runokokoelmassa *Keskipäivä, delta*:

– tässä istun, lihavahko porvari, tyytyväisenä
pulskan ja onnellisen perheeni ympäröimänä
onkimassa ahvenia Tonavan suistossa
ainutlaatuisella erikoisristeilyllä, joka on järjestetty
miltei varta vasten meitä varten
(tuo yksilöllinen vivahdus matkailussa, tiedättehän, niin
olennainen)
(KD: 62.)

Sitaatista on tunnistettavissa monia porvarilliseksi mieltyviä stereotyyppioita. Erityisesti risteily Tonavalla oli vielä 1960-luvulla vain harvojen

tavoitettavissa, koska suomalaisten laajamittainen matkailu oli vasta käynnistymässä. Sitaatissa on huvittuneisuutta matkailubisnekseen rakennettua kulissiyksilöllisyyttä kohtaan, mutta etuoikeutetun ja erityiskohdellun tuntu sekä rahalla saavutettu erikoisristeilyn eksotiikka ovat porvarillisia tai yläluokkaisia tunnisteita, jotka alleviivaavat hyvinsyöneen ja tyytyväisen porvarin olotilaa. Lihavahko porvari pulskine ydinperheineen onkiretkellä sopii ajan pilakuvien karikatyyreihin ja mielikuviin konservatiivisesta perheonnesta. Runon sävy on kuitenkin etäänntyneen huvittunut, ja siinä reflektoidaan hetken impressioita ja matkailun järjestettyjä kehyksiä: se ei pyri ainakaan näkyvästi ärsyttämään tai propagoimaan porvarillista elämäntapaa. Osa runon huvittavuudesta syntyy havainnosta, että kaupallisen matkailun tuote, Tonava-risteily, sijoittuu markkinataloutta kategorisesti vastustavaan itäblokkiin, jossa suomalaiset kommunistit ajan tapaan lomailivat.

Valinta puhua runossa nimenomaan porvarista ei ole viaton tai neutraali, koska sana on sävyttynyt poliittisesti ja on kohosteinen signaali yhteiskuntatietoiselle aikalaislukijalle. Käsité porvari oli yhteiskuntapuheessa syntynyt diskursiivinen muodostuma, jonka sisään määriteltiin vastustettavat ja vanhentuneena koetut toimintatavat, kulttuurimuodot ja maailmankuvat (Arminen 2009: 106 ja 108). Politisoiva nimittely ulotettiin perusinhimillisten tunteiden alueelle: henkilökohtaiset onnentunteet leimattiin porvarillisuudeksi tai jopa kulissimaiseksi pikkuporvarillisuudeksi (Anhava 2006: 209 ja 214). Tätä taustaa vasten onnellisen perheen ympäröimä pulska porvari on ilmeisen karikatyyrin lisäksi tietoinen tunnustus oman arvomaailman ja elämäntavan puolesta.

Myös Nummen kulttuuripakinoiden *Runoilijan kalenteri* (1968) ja *Toinen kalenteri* (1969; aihe-erittelystä ks. Riikonen 2008) aikalaisvas-taanotto vasemmistolehdistä kirjoitti yhteiskunnallisesti sävyttynyttä kritiikkiä, jossa paikoin eksplikoidaan ja rakennetaan porvariassosiaatioita. Konservatiivinen oikeisto ja kristilliset arvot näyttäytyivät vasemmistolle tekopyhänä teeskentelynä ja kaadettavina kulisseinä (Suominen 1997: 26).

Esimerkiksi Ilkka Uotila (1969) moittii *Runoilijan kalenteria* otsikolla ”Hätäaputyökirja”: kulttuuripakinat ovat hänen mukaansa vanhoja ja merkityksensä menettäneitä, ja lisäksi ”yhteiskunnallisena kannanottona kirja on varsin epämielikästä tekstiä”. Samansuuntainen on Seppo J. Järvisen (1969) *Kansan Lehden* arvostelu ”Eilistä perunakeittoa: salonkilyyrikon tarrakuvat”, jossa *Runoilijan kalenteri* nähdään pikkusievänä ”palisanderisen baarikaappihyllystön” vaiheilla keikistelevän yläluokan ”kulttuurisillisalaat-tina” ja ”ranskalais-narkissoslaisena sanakiehkurointina”. Harri Englund (1987) määrittää *Suomen Sosialidemokraatissa* Nummen lukijoiksi ”kau-notaiteita harrastavan yläluokan”. Nummi reflektoi esteettisyyden vastaanottoa suhteessa modernismin jälkeisen lukutavan muutokseen samaisessa *Toinen kalenteri* -teoksessa:

Monet lukijat ilmeisesti pitävät tekstini esteettisvoittoista asennoitumista poliittise-na kevytmielisyytenä. Eräissä *Runoilijan kalenterin* arvosteluissa on viitattu ilmapiiriin ja asenteiden muutokseen 60-luvun aikana. Tämä on todella yksi olennainen näkö-kohta: vuosina 1959–63 oli vielä huomattavasti helpompi olla epäpoliittinen esteetti kuin nykyisin. (Nummi 1969: 118.)

Sitaatissa mainittu aikaväli 1959–63 on merkittävä, sillä tuolloin yhteiskunnallisuus voimistui kirjallisuudessa. Kun Saarikosken runokokoelmassa *Mitä tapahtuu todella?* (1962) julistaudutaan kommunistiksi, Nummi pyrkii olemaan epäpoliittinen esteetti. Sitaatissa viitataan, että Nummen kohdalla runouden tai esseiden kirjoittamisen periaatteet eivät muuttuneet 1950-luvun modernismin jälkeen, mutta lukevan yleisön reseptio muuttui siten, että ensisijaiseksi tullut yhteiskunnallisesti tiedostava lukutapa pelkisti teosten vastaanoton. Lehtitekstien ja runojen aineksissa oli ilmeisesti ärsyttäväksi koettua porvarillisuutta, johon viittaavat myös edellisten arvostelusitaattien maininnat seurapiiriyleisöistä ja kärjistetyistä porvarillisen elämäntavan viitteistä.

Lopuksi

Nummen runotuotannossa on poliittista allegoriaa ja kriittistä yhteiskunnallista kannanottoa, mutta ne eivät ole julistavia asemoitumisia keskustelurintaman selvärajaisiin poteroihin. Nummi ei runoissaan esimerkiksi kommentoi 1960-luvun kirjasotia tai mielenosoitusvuoden 1968 moninaisia ilmiöitä, vaan tarkasteluun suodattuvat konkreettisten tapahtumien taustalla olevat arvo- ja ajattelumallit. Runot sisältävät selvästi tunnistettavia allusioita ajankohtaisiin yhteiskunnallisiin teemoihin, joskin ne ovat osoittelevuudeltaan häivytettyjä. Etäännytetyn kommentoinnin menetelminä ovat esimerkiksi rakenteelliset asemoinnit ja sanomatta jättäminen mutta samalla riittävien tunnistevihjeiden tarjoaminen. Täsmällisesti kohdistuva ironia ja satiiri ovat kuitenkin myös Nummen runojen piirteitä, ja tällä tavoin ilmaistaan näkemys ja suhtautumistapa tietyllä tavalla sitoutuneen poliittisuuden vaatimuksiin. Tässä mielessä Nummen asemoitumista voisi kutsua samalla ”salaosallistuja”-määritteellä, jolla on luonnehdittu Pertti Niemisen yhteiskunnallista osallistumistapaa (ks. Toivanen 2009: 303).

Oletukset kirjailijan osallistumisen vähäisyydestä johtuvat siitä, että kannanottojen retorinen pinta on maltillinen suhteessa vaikkapa poliittisten taistelulaulujen tai pamflettien iskulausetyyliin. Toiminta PEN-järjestössä osoittaa Nummen yhteiskunnallisen aktiivisuuden ja halun epäkohtiin puuttumiseen: se vain ei hae muotoaan ja arvopohjaansa äänekkäästä ja massaliikkeeksi kasvaneesta vasemmistolaisuudesta eikä sanallistu runomuotoiseksi aatteen ohjelmajulistukseksi. Samalla tavoin kuin kirjallisuuden kentässä liikkuvat modernismin valtauomien ulkopuolella tai rinnalla yksilölliset poeettiset ohjelmat ja ”modernismit”, myös näkymään pyrkivän poliittisen runon taustalta erottuu hillitympää yhteiskunnallista kannanottoa. Nummen tapauksessa asemoituminen käy yksiin kirjailijan aihekäsitteilylle ominaisen etäännyttävän tulokulman kanssa: hengellisiä aiheita käsittelevissä runoissa on läsnä agnosis, perinteitä uudistavassa muotokielessä kirjallinen traditio ja yhteiskunnallisissa runoissa eksplikoidaan haluttomuus osallistua.

Poliittista allegoriaa tai kulttuuripoliittista kannanottoa esiin tyy satunnaisesti myöhemminkin Nummen tuotannossa, esimerkiksi virolaisaiheisissa runoissa (Vardja 2008: 273) sekä viitteissä vangittuihin

kirjailijoihin (Mallinen 2008: 97-99). Nummen lyriikan yhteiskunnallinen juonne ulottuu siis 1960-luvun osallistuvan kauden jaksoa laajemmalle, mutta on kirjailijan tuotannon kokonaisuudessa sivujuonne sekä luonteeltaan pikemminkin tarkkailevaa ja kommentoivaa. Ironisuuskaan ei ole hyökkäävää vaan sivistynyttä pistelyä vihjeet tunnustavien kesken.

KAUNOKIRJALLISUUS

KD = Nummi, Lassi 1967: *Keskipäivä, delta*. Helsinki: Otava.

HMH = Nummi, Lassi 1980: *Heti, melkein heti. Runoja*. Helsinki: Otava.

MUUT LÄHTEET

Anhava, Helena 2006: *Toimita talosi. Muistijälkiä*. Helsinki: Otava

Arminen, Elina 2009: *Keskeltä melua ja ääntä. Timo K. Mukan myöhäistuotanto, kirjallisuuskäsitys ja niiden suhde 1960-luvun yhteiskunnalliskulttuuriseen keskusteluun*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1256. Helsinki: SKS.

Carpelan, Bo 1980: ”Miten kirjani ovat syntyneet”. Teoksessa Ritva Haavikko (toim.): *Miten kirjani ovat syntyneet 2*. Helsinki: WSOY.

Englund, Harri 1987: ”Esteettisesti olemassa”. *Suomen Sosialidemokraatti* 28.1.1987.

Haapasalo, Katriina 1986: ”Lassi Nummi”. Teoksessa Helena Saaristo (toim.): *Suomalaisia nykylyyrikoita*. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy, 80–82.

Hökkä, Tuula 1999: ”Modernismi: uusi alku – vanhan valtaus”. Teoksessa Pertti Lassila (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724:3. Helsinki: SKS, 68–89.

Immonen, Kari 1997: ”Älymystön sitoutumisen monet kasvot”. Teoksessa Pertti Karkama ja Hanne Koivisto (toim.): *Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä*. Tietolipas 151. Helsinki: SKS, 195–213.

Järvinen, Seppo 1969: ”Eilistä perunakeittoa: salonkilyyriikon tarrakuvat”. *Kansan Lehti* 29.4.1969.

Kantola, Janna ja Riikonen, H. K. 2007: ”Käännösten merkitys suomalaiselle modernismille”. Teoksessa H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki ja Outi Paloposki (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia 1*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1084. Helsinki: SKS, 446–160.

Karkama, Pertti 1997: ”Intellektuelli ja representaation kriisi. Näkökulma 1960-luvun kirjallisuusintellektuellin ongelmiin”. Teoksessa Pertti Karkama ja Hanne Koivisto (toim.): *Älymystön jäljillä. Kirjoituksia suomalaisesta sivistyneistöstä ja älymystöstä*. Tietolipas 151. Helsinki: SKS, 214–236.

- Kejonen, Pekka 1997: *60-luvun kuvat. Ja muita otoksia*. Helsinki:WSOY.
- Komulainen, Kauko 2009: *Ihanteiden Ikaros. Markku Lahtelan Se-romaani ja 1960-luvun representaation kriisi*. Acta Universitatis Ouluensis B 87. Oulu: Oulun yliopisto.
- Koskelainen, Jukka 2014: ”Kuva ja alitajunta, eli modernismin januskasvot”. Teoksessa Tommi Parkko (toim.): *Runon vapaus. Syventävä opas runouden kirjoittamiseen ja lukemiseen*. Helsinki:Avain, 37–55.
- Laitinen, Kai 1981: *Suomen kirjallisuuden historiaa*. 2. painos. Helsinki: Otava.
- Mallinen, Jukka 2008: ”Lassi Nummi osallistuu”. Teoksessa Kajannes, Katriina (toim.): *Mutta kun olen runoniekka. Juhlakirja 80-vuotiaalle Lassi Nummelle* Joensuu: Ilias Oy, 96–100.
- Marttila, Satu, 1968: ”Pitkän päivän matka”. *Suomen Sosialidemokraatti* 28.1.1968.
- Miettunen, Katja-Maria 2009: *Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona*. Bibliotheca Historica 126. Helsinki: SKS.
- Niemi, Juhani 1999: ”Kirjallisuus ja sukupolvikapina”. Teoksessa Pertti Lassila (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724:3. Helsinki: SKS, 158–186.
- Nummi, Jyrki, Laamanen, Erika ja Koriseva, Matias 2018: ”Myöhäinen modernismi Suomen kirjallisuudessa”. *Joutsen* 2017–2018, 87–126.
- Nummi, Lassi 1969: *Toinen kalenteri. 1961–1963, kultua, nähtyä, koettua*. Helsinki: Otava
- Pekonen, Osmo (toim.) 2005: *Suomalaisen modernin lyriikan synty. Juhlakirja 75-vuotiaalle Lassi Nummelle*. Snellman-instituutin B-sarja 50/2005. Kuopio: Snellman-instituutti.
- Peltonen, Matti 2003: ”Runouden arkistuminen”. Teoksessa Matti Peltonen, Vesa Kurkela ja Visa Heinonen (toim.): *Arkinen kumous. Suomalaisen 1960-luvun toinen kuva*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 849. Helsinki: SKS, 377–397.
- Polkunen Mirjam 1967: ”Lyriikan modernismi”. Teoksessa Matti Kuusi, Sirkka Kurki-Suonio ja Simo Konsala (toim.): *Suomen kirjallisuus VI. Otto Mannisesta Pentti Saarikoskeen*. Helsinki: SKS ja Otava, 544–601.
- Riikonen, H. K. 2008: ”Esseen ja päiväkirjan välimaillo: Runoilijan kalenteri ja Toinen kalenteri”. Teoksessa Katriina Kajannes (toim.): *Mutta kun olen runoniekka. Juhlakirja Lassi Nummelle* Jyväskylä: Ilias, 257–270.
- Ruohonen, Voitto 2011: ”Sosiologisen tekstintutkimuksen lähtökoh-
tia”. Teoksessa Voitto Ruohonen, Erkki Sevänen ja Risto Turunen (toim.): *Paluu maailmaan. Kirjallisten tekstien sosiologiaa*. SKS:n Toimituksia 1346. Helsinki: SKS, 76–99.
- Salokannel, Juhani 1993: *Linnasta Saarikoskeen. Suomalaisia kirjailijakuvia*. Helsinki:WSOY.
- Sevänen, Erkki 2011: ”Kohti kirjallisten tekstien sosiologiaa”. Teoksessa Voitto Ruohonen, Erkki Sevänen ja Risto Turunen (toim.): *Paluu maailmaan. Kirjallisten tekstien sosiologiaa*. SKS:n Toimituksia 1346. Helsinki: SKS, 11–46.

- Seppälä, Sampsa 1988: ”Varaus potentiaalisena kapinallisena”. *Aamulehti* 8.10.1988.
- Suominen, Tapani 1997: *Ehkä teloitamme jonkun. Opiskelijaradikalismi ja val-lankumousfiktio 1960- ja 1970-lukujen Suomessa, Norjassa ja Länsi-Saksassa*. Helsinki: Tammi.
- Tarkka, Pekka 2000: *Suomalaisia nykykirjailijoita*. 6. uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- Toivanen, Tuulia 2008: ”Taide, aate, agnosis”. Teoksessa Lassi Nummi: *Meren ja runon aallot. Esseitä ja puheenvuoroja*. Helsinki: Otava, 9–28.
- Toivanen, Tuulia 2009: ”Se on se kiinalainen Nieminen”. *Modernismi ja protesti Pertti Niemisen tuotannossa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1239. Helsinki: SKS.
- Tuominen, Marja 1991: *”Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia”. Sukupolvi-hegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa*. Helsinki: Otava.
- Turunen, Mikko 2004: ”Modernismia vastavirtaan. Lassi Nummi modernistina ja modernismin kriitikkona”. Teoksessa Katriina Kajannes, Leena Kirstinä ja Annika Waenerberg (toim.): *Katkos ja kytkös. Modernismin ja postmodernismin suhde traditioon*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 966. Helsinki: SKS, 162–175.
- Turunen, Mikko 2010: *Haarautuvat merkitykset. Puukuvasto Lassi Nummen lyriikassa*. Acta Universitatis Tampereensis 1530. Tampere: Tampere University Press.
- Turunen, Risto 1994: ”Hallitun muutoksen historiaa. Erään modernismitutkimuksen suuntaviivoja”. Teoksessa Pertti Kuittinen, Erkki Sevänen ja Risto Turunen (toim.): *Tekstin takaa. Tutkimuksia suomalaisesta kirjallisuusjärjestelmästä*. Joensuun yliopiston kirjallisuuden ja kulttuurin tutkimuksia 7. Joensuu: Joensuun yliopisto, 111–145.
- Turunen, Risto 1999: ”Nykykaikaistuva kirjallinen elämä”. Teoksessa Pertti Lassila (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 724:3. Helsinki: SKS, 187–198.
- Uotila, Ilkka 1969: ”Hätäaputyökirja”. *Päivän Sanomat* 16.3.1969.
- Vardja, Merike 2008: ”Öö hingus: Lassi Nummi luulest eesti lugeja pilguga”. Teoksessa Katriina Kajannes (toim.): *Mutta kun olen runoniekka. Juhlakirja 80-vuotiaalle Lassi Nummelle*. Joensuu: Ilias Oy, 271–281.
- Vartiainen, Pekka 2013: *Postmoderni kirjallisuus. Länsimaisen kirjallisuuden historia 1945–2000*. Helsinki: Avain.
- Westö, Mårten ja Kihlman, Christer 2000: *Epätoivon toivo. Ja muita keskusteluja*. Helsinki: Tammi.
- Ylitalo, Riikka 2015: *Kanoninen kumous. Pentti Saarikosken 1960-luvun lyriikan poliittinen runousoppi*. Jyväskylä Studies in Humanities 264. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kirjoittaja

Mikko Turunen, FT, lehtori,
mikko.j.turunen@gmail.com